

Gheorghe Deaconu

*Surse și etape în formarea și devenirea
profesorului Mihai Pop
Preliminarii*

Comunicarea de față prefigurează un demers științific mai amplu și de durată, vizând elaborarea unei lucrări despre biografia intelectuală a profesorului Mihai Pop, care are meritul incontestabil de a fi potențat acumulările perene ale etnologiei românești tradiționale și de a le fi sincronizat cu orientările moderne pe plan mondial. Două sunt rațiunile care argumentează necesitatea și finalitatea acestei contribuții menite să ne apropie de înțelegerea concepției creatorului de școală în știința românească. Mai întâi, o motivație de ordin pur științific: a identifica și a explicita izvoarele care au alimentat știința cercetătorului constituie premisa firească, necesară a cunoașterii aprofundate a operei sale. O operă (ne referim aici la aceea **scrisă**) revelatoare pentru nivelul atins de etnologia românească spre finele secolului al XX-lea, prin valorizarea a ceea ce oferea valid și peren moștenirea și experiența autohtonă și prin asimilarea noilor orientări teoretice și metodologice în știința mondială. Apoi, o motivație ce ține de pedagogia științei noastre: a reconstitui drumul pe care l-a parcurs cărturarul înseamnă a înțelege “învățătura” pe care dascălul a acumulat-o și a oferit-o atâtor promoții de “elevi”, discipoli și colaboratori. Avem acum în vedere opera **orală** a Profesorului, care, poate mai mult decât aceea scrisă, a edificat și a impus ceea ce biografii și exegeții săi au numit **Școala Mihai Pop**. Corelând cele două rațiuni, putem conchide că a accede la “știința” și la “învățătura” lui Mihai Pop echivalează cu o dublă lecție – o lecție de cunoaștere și o lecție de comunicare.

Gândul de a ne apleca asupra formării și devenirii Profesorului s-a încheșat în procesul de pregătire a primei lucrări care a acreditat ideea existenței și funcționării **Școlii Mihai Pop**.¹ Am înțeles atunci rolul pe care l-a îndeplinit Profesorul în evoluția etnologiei românești în secolul al XX-lea: delimitându-se atât de apologetii, în spirit romantic, ai “comorilor inepuizabile” ale “geniului popular”, cât și de savanții de cabinet, străini de realitatea fenomenului, profeti, în numele unei anumite “logici a istoriei”, ai dispariției iminente a folclorului și

propovăduitori ai neputinței științei în fața acestei agonii culturale, Mihai Pop a cultivat și a promovat o **știință vie**, o știință a vieții și a dinamicii tradiției populare, în perpetua ei transformare, o știință capabilă, prin îmbinarea cercetării fundamentale cu investigația aplicativă, să întemeieze o strategie culturală vizând viitorul culturii populare.² Profesorul însuși, nongenar, ne îndemna, în alocuțiunea aniversară, din noiembrie 1997, de la Facultatea de Litere din București, să uităm trecutul și să ne îndreptăm privirea spre viitor. Încă o “lecție” memorabilă, care decanta învățătura și experiența acumulate într-o viață de studiu și de dialog.

Impulsul de a ne angaja în acest travaliu ni l-a dat, însă, lectura dialogului purtat cu Profesorul, în anii ‘80, de Zoltán Rostás și consemnat într-o carte de istorie orală despre cercetările monografice ale Școlii sociologice de la București.³ Autorul ne oferă, sub forma unui interviu, purtând amprenta inconfundabilă a discursului, a stilului și, de fapt, a omului, un captivant “spectacol” al personalității Profesorului, revelator pentru gândirea și cariera lui, un “Bildungsroman” al vieții și operei unui cărturar de elită, istorisit cu înțelepciunea și savoarea unui povestitor popular, o mostră de oralitate savantă, gramaticalizată. Povestea “aventurii” spirituale a unui intelectual român din secolul al XX-lea, la sfârșitul căreia protagonistul / povestitorul ne avertizează cu franchetea-i proverbială: *“Dar modelul meu nu este foarte recomandabil. Că eu la ceea ce am ținut foarte mult în viața mea, am ținut la luciditate. La minte, la judecată, și încă la ceva: la analiza realității. N-am acceptat nici un fel de realitate, nici cea politică, nici cea științifică, până n-am analizat-o și am judecat-o. Asta te scutește de foarte multe lucruri. Adică nu te lasă să fii sentimental și să te ambalezi. Presupune și un oarecare cinism.”*⁴

Ignorând “recomandarea” Profesorului, lectorul este, însă, liber să recunoască și să urmeze un asemenea model uman de luciditate, realism și pragmatism. Iar cercetătorul vieții și operei lui Mihai Pop se simte cu atât mai provocat de “avertismentul” Profesorului, descoperind în această “poveste”, datorată lui Zoltán Rostás, o sursă autorizată și consistentă de informații și referințe, chiar dacă marcată de limitele inerente unui interviu (subiectivitatea interlocutorului, strategia realizatorului), utilă pentru subiectul ce ne interesează în prezentul demers.

*

Într-o perspectivă preliminară, sumară, ce urmează să fie aprofundată și detaliată, formarea și devenirea lui Mihai Pop ca om de știință se situează în punctul de convergență interdisciplinară a mai multor științe socio-umane (filologia, sociologia, etnologia, antropologia ș. a.) și de joncțiune a “școlilor” românești cu mișcările de idei pe plan european și mondial.

Moștenirea și experiența autohtonă, pe care Mihai Pop o prețuiește și o recunoaște drept temelie a pregătirii sale, cu putere modelatoare pentru formarea profesională, este reprezentată de cele două școli care au dominat gândirea și practica științifică românească în perioada interbelică: școala istorico-filologică și școala sociologică.

Școala istorico-filologică, de tradiție hasdeiană, avându-l drept promotor și îndrumător pe Ovid Densusianu, a avut un rol hotărâtor în profesionalizarea științei folclorului, trasând *“contururile folcloristicii românești ca disciplină de sine stătătoare, cu problematică și metodologie proprie”*.⁵ Evocând, după aproape opt decenii, Lecția de deschidere a cursului

ținut la Facultatea de Litere din București, în 1909 (**Folclorul – cum trebuie înțeles**), Mihai Pop evidențiază meritul lui Densusianu în orientarea cercetării spre fenomenul viu, contemporan al folclorului și reține esențialul mereu actual al “lecției” magistrului său: *“Dreapta judecată a profesorului, ponderea sa înțeleaptă în cumpănirea lucrurilor, imperioasa necesitate de a cunoaște realitatea în formele ei vii pentru a le putea aprecia lucid prin criteriile profesionale ale unei discipline științifice. Străduința de a impune o optică clară asupra vieții creatorilor și purtătorilor de folclor, asupra rolului folclorului în viața culturală. Lipsa sa de prejudecăți sentimentale și de false precepte dogmatice.”*⁶ “Lecție” pe care discipolul și-a însușit-o și a cultivat-o în mod exemplar. În aceeași evocare, Mihai Pop remarcă rolul pe care l-a avut opțiunea metodologică pentru filologie a lui Densusianu în cercetarea folclorului, în perspectiva dezvoltării moderne a folcloristicii, pregătind terenul pentru achizițiile semioticii și ale teoriei comunicării: *“Optând pentru filologie, profesorul intuiește acum optzeci de ani rolul pe care filologia - lingvistica, disciplină - pilot l-a avut și îl mai are încă în dezvoltarea folcloristicii, etnografiei și antropologiei culturale, în evoluția unor discipline ca semiotica și teoria comunicării pentru înțelegerea limbii folclorului, pentru descifrarea sensurilor semnelor cu care această limbă operează.”*⁷ Drumul lui Mihai Pop spre cunoașterea folclorului a pornit și a fost “bătut” pe făgașul lingvisticii, și numai temeinica îndrumare filologică a lui Ovid Densusianu, pe care s-au grefat ulterior acumulările lingvisticii structurale, l-a condus pe Mihai Pop spre înțelegerea gramaticii și a semioticii folclorului.

Scoala sociologică de la București, fondată și condusă de Dimitrie Gusti, a conferit folcloristicii o nouă fundamentare științifică: *“... necesitatea de a studia fenomenele folclorice vii în cadrul cercetărilor concrete complexe, de a stabili determinările socio-economice ale faptelor de folclor, funcția lor în viața culturală a colectivităților studiate, dinamica proceselor generale de dezvoltare a satelor românești”*.⁸ Aceasta este aprecierea etnologului, din perspectiva timpului, asupra evoluției științei culturii populare, proces în care aportul Școlii sociologice de la București a fost determinant nu atât prin doctrina elaborată de Gusti (cunoscutul sistem al “cadrelor” și “manifestărilor”, guvernat de “legea paralelismului sociologic”) sau de militantismul său programatic (“știința pentru țară”, “știința națiunii” etc.), cât mai ales prin metoda și practica cercetărilor de teren și mai ales prin capacitatea specialiștilor de varii formații într-un demers pluridisciplinar pentru cuprinderea ansamblului realității sociale, cercetare menită să asigure fundamentul științific al acțiunii sociale. Iată una din multiplele explicații ale promotorului **științei în acțiune** pentru rostul și sensul cercetărilor de teren: *“... noi ne scoborâm din frumosul și confortabilul turn de fildeș în plină realitate vie, frumoasă și aspră, și urmărim pe teren torentul vieții, precum și complexitatea câteodată tragică a existenței, pentru a-i descoperi coerența internă și a-i prinde sensul și unitatea intimă.”*⁹ Asimilarea “lecției” gustiene în formarea lui Mihai Pop și cultivarea spiritului ei în opera scrisă și orală a Profesorului a fost trainică și roditoare.

Dar tânărul Mihai Pop, care se pregătea pentru o carieră de filolog (slavist), nu era interesat de sistemul și doctrina lui Gusti, căci nu voia să se facă sociolog. Participarea lui la campaniile monografice este motivată, retrospectiv, prin atracția echipei, a muncii în grup și mai ales prin colaborarea și prietenia cu Constantin Brăiloiu.¹⁰ În aceste cercetări de teren, elevul lui Densusianu a redescoperit folclorul, l-a cunoscut în realitatea lui vie, în manifestarea con-

cretă și l-a trăit în ambianța vieții folclorice a satului tradițional – o lume în care fiul Maramureșului se regăsea pe deplin. În compania sociologilor, tânărul cercetător (avea doar 21 de ani, în campania din Fundul Moldovei, 1928) începe să observe contextul social al faptelor de folclor, să-i cunoască pe purtătorii tradiției, să deprindă metoda “observației participative”, să intuiască structurile și dinamica fenomenului – toată această inițiere prefigurând impactul profund și durabil al experienței sociologice asupra viitorului etnolog. Dar adevărata “învățătură” în cercetarea folclorului pe teren o primește de la Constantin Brăiloiu, de care s-a legat profesional și afectiv. Lucrând nemijlocit cu etnomuzicologul Școlii gustiene, Mihai Pop a fost receptiv la principiile și metoda de cercetare promovate și cultivate cu rigoare și disciplină de Brăiloiu, cărui i se datorează în fapt orientarea sociologică a folcloristicii românești. Pornind de la premisa că obiectul științei noastre este un fapt social, Brăiloiu a preconizat și a practicat cercetarea **vieții muzicale** a unei comunități, pe baza unor principii metodologice menite să asigure profesionalizarea demersului științific.¹¹ Știința și metoda lui Brăiloiu, cunoscute direct de Mihai Pop în practica muncii de teren în campaniile monografice, au constituit a doua mare “școală” a viitorului etnolog.

“Ucenicia” lui Mihai Pop în cadrul celor două școli – istorico-filologică și sociologică – nu a fost influențată de animozitățile și divergențele dintre liderii lor, în special dintre Densusianu și Brăiloiu (este cunoscută polemica *sociologia mendax* versus *sociologia militans*). Memorialistul de mai târziu recunoaște că, în fapt, cele două orientări erau complementare, conjugându-se pe terenul fenomenului viu, concret – abordat de fiecare din perspectiva specifică disciplinei proprii – și evocă reconfortant concilierea și chiar colaborarea celor doi mentori ai săi, Densusianu și Brăiloiu.¹² Iar omul de știință remarcă, la ceasul evaluărilor, că, în formarea sa și în evoluția etnologiei românești în general, cele două școli științifice interbelice i-au asigurat o pregătire compatibilă – conceptual și metodologic – cu cercetările occidentale în domeniu: “*Când după război, începând cu anii '70, am reușit să reiau legătura cu colegii mei de generație din Apus (R. Jakobson, J. Greimas, Cl. Lévi-Strauss, Alan Dundes etc.), am constatat că modul nostru de a vedea anumite aspecte ale folclorului nu numai că nu era mai puțin profund ori mai puțin modern, ci dimpotrivă, se situa la un nivel foarte bun, încât comunicările prezentate la diferite congrese sau conferințe internaționale au fost reținute pentru publicare și au intrat astfel în circuitul internațional.*”¹³

Acumulările teoretice și metodologice realizate în cadrul celor două “școli” autohtone au intrat în dialog cu cele două experiențe științifice trăite de Mihai Pop peste hotare: una, de lingvistică structurală, în tinerețe, în anii ‘30 - ‘40, la Praga și în alte centre universitare din Europa Centrală; cealaltă, de antropologie culturală, la maturitate, în anii ‘60 - ‘70, în America. Ambele experiențe i-au potențat apetitul cunoașterii și totodată l-au stimulat să-și structureze un **sistem** propriu de gândire și de analiză, în care fiecare element acumulat și-a găsit locul și rostul lui, în relație cu celelalte și în corelație cu întregul. Înțelegerea structurii și funcționării acestui sistem ne va facilita cunoașterea în profunzime a operei Profesorului.

Experiența de la Praga a fost hotărâtoare pentru opțiunea științifică a lui Mihai Pop. Universitatea din Praga era, între cele două războaie mondiale, cel mai important centru european de slavistică și totodată un puternic centru de folcloristică. Aici Mihai Pop are șansa să-i cunoască pe P. Bogatyrev și R. Jakobson, promotorii Cercului lingvistic de la Praga și, prin

ei, școala formaliştilor ruși. Pop îl cultivă mai ales pe Bogatyrev, unul dintre cei mai mari folcloriști din lumea slavă, și mediază prietenia și colaborarea acestuia cu Brăiloiu, cei doi descoperindu-și afinități de concepție și metodă pe temeiul cercetărilor de teren.¹⁴ La Praga, Mihai Pop își finalizează studiile de slavistică, susținându-și și doctoratul, dar optează definitiv, ca domeniu de cercetare, pentru folclor: studiile academice din străinătate alternează cu campaniile monografice din țară. Dar tot aici, la Praga, Mihai Pop se inițiază în structuralismul lingvistic. Școala lui Bogatyrev îl familiarizează cu orientarea și metoda structuralistă, care se va impune în lingvistică și apoi va trece în antropologie, prin colaborarea dintre R. Jakobson și Cl. Lévi-Strauss.¹⁵ Este un moment de răscruce în procesul de formare a lui Mihai Pop: experiența pragheză îi netezește calea spre antropologia culturală, semiotică și teoria comunicării.

Experiența americană, consumată când Profesorul avea o vârstă și o personalitate, poate surprinde pe cei care nu înțeleg că toată viața lui a fost studiu și dialog perpetuu, cu un țel unic: să fie bine informat și să comunice. Iată-l evocând “aventura” americană, în transcrierea lui Zoltán Rostás: “... pe urmă m-am dus în America, și am luat contact cu antropologia americană. Am învățat englezește în plus, la o vârstă destul de târzie, la 65 de ani, și am început să citesc. Dar citind antropologie americană, care este și metodă și teorie, și este și funcționalism englezesc, adică malinowskian... Pe urmă au venit noile curente, adică lingvistica n-a rămas numai lingvistică structurală. Lingvistica structurală s-a îmbogățit cu teoria comunicării. Și s-a îmbogățit cu semiotica.î...ș Și eu mi-am tot cumpărat cărți, și am tot stat de vorbă cu oamenii... Mai cu seamă am stat de vorbă cu oamenii, și am cunoscut și foarte mulți dintre ei.”¹⁶ Dar paradoxul experienței americane nu se oprește aici: învățacelul în materie de antropologie americană devine, în scurt timp, dascăl de etnologie europeană pentru americani. Aflăm astfel, din aceeași sursă, ce a învățat de fapt... învățatul român peste Ocean: “Întâi ca să te duci acolo trebuie să cunoști nu numai limba engleză, ci și limba lor științifică. Adică să nu le vorbești în grai maramureșean despre antropologia culturală. Poți să le vorbești despre Maramureș, dar să le vorbești pe limba lor științifică. Or eu ce-am făcut? Eu când m-am dus acolo am învățat și limba, dar stând acolo și citind luni de zile, am învățat și limba lor științifică.”¹⁷ Elevul celui mai mare filolog român, cărturarul poliglot, etnologul de notorietate internațională învața “limba” științei moderne pentru a fi mai bine informat și pentru a comunica mai larg...

*

Procesul de formare a lui Mihai Pop, balansând permanent între cunoaștere și învățătură, fundamentat pe anumite constante, dar receptiv la orientările novatoare, niciodată dogmatic, totdeauna deschis și dinamic, este, așadar, rezultatul unor laborioase și îndelungate acumulări de informație și experiență, teoretice și metodologice, care se suprapun sau se intersectează, se confruntă sau se armonizează, se amendează sau se potențează reciproc într-o devenire structurată. Profesorul însuși ne ajută să înțelegem caracterul **sistemic** al evoluției științei etnologice și al propriei sale gândiri: “Pe urmă vine ideea sistemului. Și pe urmă vezi că părțile pe care tu le observi, de fapt fac parte dintr-o unitate. Și atunci trebuie să concepi, să reconcepi toată unitatea, nu? Și pe urmă îți dai seama că această unitate nu este decât - dacă

este un cântec sau dacă este un obicei sau nu știu ce - este un mod de comportament. Și dacă este un mod de comportament, atunci este un act de comunicare. Și dacă este un act de comunicare, este un act de inter-relație socială. Și atunci mergând la inter-relații și la societate și la structuri sociale, atunci te întorci la școala gustistă, adică la ideile vechi gustiste. Atunci toate astea au sensuri. Și fiecare lucru este polisemic, poate să aibă în contexte diferite sensuri diferite. Și atunci ajungi la semiotică... Adică, lucrurile se completează. Trebuie tot mereu să citești!”¹⁸

Profesorul Mihai Pop ne oferă aici încă o mostră a discursului său dintotdeauna, remarcabil prin rigoare și coerență logică, prin sobrietate și expresivitate, și ne îndeamnă, implicit, să-l urmăm în travaliul perpetuu al lecturii și al învățării. Dar, dincolo de valoarea modelatoare a “învățăturii” Profesorului, nu putem să nu recunoaștem un adevăr evident: formarea etnologului și antropologului român este o **paradigmă** a devenirii științei noastre în cursul secolului al XX-lea, iar rezultatul acestei evoluții îl constituie cristalizarea unui **concept românesc** în etnologia contemporană, care urmează să fie cunoscut, valorizat și promovat în lume. Aceasta ar fi datoria majoră și actuală a discipolilor **Școlii Mihai Pop**.

*

Biografia intelectuală a lui Mihai Pop, pe care noi, în această schiță preliminară, am divizat-o, din rațiuni analitice, în “surse” și “etape”, este, în realitate o **totalitate vie**, aidoma omului însuși. Suntem conștienți că lucrarea preconizată este chemată să recompună această “totalitate vie”, și pentru aceasta va trebui, vorba Profesorului, să tot citim, să tot învățăm. Adică să reluăm și să adâncim “lecțiile” acestei învățături: lecțiile magiștrilor săi, lecțiile altor corifei ai științei etnologice, pe care el i-a consultat sau cu care a dialogat, și mai ales propriile sale lecții. Cea mai grea încercare va fi să (re)învățăm **limba științifică** a Profesorului...

Note:

1) *Școala Mihai Pop. Volum dedicat Profesorului Mihai Pop la cea de a 90-a aniversare*. Ediție îngrijită de Gheorghe Deaconu și Ioan St. Lazăr. Râmnicu Vâlcea, Centrul Județean de Conservare și Promovare a Tradiției și Creației Populare Vâlcea, 1997. A se consulta, pentru subiectul ce ne interesează aici, următoarele contribuții: Nicolae Constantinescu, *Lecțiile Profesorului*, p. 11-18; Dumitru Pop, *Profesorul Mihai Pop și rolul său în evoluția cercetării instituționalizate a folclorului românesc*, p.19-36; Al. Dobre, *Prof. dr. doc. Mihai Pop - creatorul și îndrumătorul școlii folcloristice românești contemporane*, p. 37-42.

2) v. Gheorghe Deaconu, *Promotorul unei științe vii*, în vol. cit., p.70-77.

3) Mihai Pop: “*Arhiva de folclor... la șura de fân*”, în: Zoltán Rostás, *Sala luminoasă. Primii monografiști ai Școlii gustiene*. București, Editura Paideia, 2003, p. 261-360.

4) Op. cit., p. 333.

5) Mihai Pop, *Cercetările interdisciplinare și studiile de poetică și stilistică în teoria folcloristică a lui O. Densusianu*, în: Mihai Pop, *Folclor românesc I. Teorie și metodă*. Ediție îngrijită de Nicolae Constantinescu și Alexandru Dobre. București, Editura “Grai și suflet – Cultura națională”, 1998, p.81.

6) Mihai Pop, *Evocarea primului curs de folclor ținut la Universitatea din București*, în: “Memoriile Comisiei de Folclor”, vol. II (1988). București, Editura Academiei Române, 1992; republ. în: Mihai Pop, *Folclor românesc I...*, p. 329.

7) Op. cit., p. 327.

8) Mihai Pop, *Cercetările interdisciplinare și studiile de poetică și stilistică în teoria folcloristică a lui O. Densusianu*, în: Mihai Pop, *Folclor românesc I...*, p. 82.

9) D. Gusti, *Știința realității sociale*, în: D. Gusti, *Pagini alese*. București, Editura Științifică, 1965, p. 123.

10) Zoltán Rostás, *Sala luminoasă. Primii monografiști ai Școlii gustiene*. București, Editura Paideia, 2003, p. 269-270.

11) cf. Constantin Brăiloiu, *Arhiva de folklore a Societății compozitorilor români. Schiță a unei metode de folklore muzical*. Extras din revista "Boabe de grâu", anul II, nr. 4, 1931; republ. în *Opere / Oeuvres*, vol. IV. București, Editura Muzicală, 1979, p. 34 și urm.

12) Zoltán Rostás, op. cit., p. 294.

13) Mihai Pop, *Cuvânt lămuritor*, în: Mihai Pop, *Folclor românesc I...*, p. V.

14) Zoltán Rostás, op. cit., p. 293.

15) Zoltán Rostás, op. cit., p. 322.

16) Zoltán Rostás, op. cit., p. 325.

17) Zoltán Rostás, op. cit., p. 328.

18) Zoltán Rostás, op. cit., p. 325-326.

Rezumat

O incursiune în biografia intelectuală a profesorului Mihai Pop lămurește câteva aspecte esențiale ale formării celui care a conferit etnologiei românești o dimensiune internațională, prin sincronizarea metodelor și a limbajului științific folosit cu direcțiile actuale la vremea lui în cercetarea europeană și americană. Format sub influența a două școli de abordare a culturii populare: școala filologică și școala sociologică, Mihai Pop a beneficiat, în decursul perioadei petrecute la Universitatea din Praga, de un contact direct cu formalismul rus, prin care a ajuns apoi la o înțelegere a folclorului din perspectiva teoriei comunicării. Înainte de a fi un foarte bun teoretician al culturii populare, Mihai Pop a avut însă o vocație a comunicării orale, atrăgând în jurul lui o serie de discipoli valoroși, grupați în ceea ce mai târziu s-a numit „Școala Mihai Pop”. Adept al lucidității în cercetarea științifică, el a promovat înțelegerea culturii populare ca fenomen viu, în continuă schimbare, acordând o atenție deosebită faptelor de folclor contemporan.

Abstract

Looking at the intellectual biography of Mihai Pop, one can understand clearly a series of essential aspects in the formation of the one who has conferred an international dimension to the Romanian ethnology, by synchronizing his methods and scientific language with the new directions in the European and American research of his time. Mihai Pop approached the folk culture under the influence of two theoretical schools: the philologic school and the sociologic school. During his stay at the University of Prague, he benefited from a direct contact with the Russian formalism, being then able to apply the theory of communication in the understanding of folklore. Besides being a very good theoretician, Mihai Pop had a vocation of oral communication, gathering around him a lot of remarkable disciples who were later grouped under the name "Mihai Pop School". Adept of lucidity in scientific research, Mihai Pop promoted the idea of folk culture as a dynamic, constantly changing phenomenon, paying considerable attention to the facts of contemporary folklore.